

ГУМАНІСТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ

В статті йде мова про проблему гуманізації системи освіти, зокрема, процесу формування комунікативної культури майбутніх учителів, про значення гуманних відносин в системі "вчитель-учень" в освітньому процесі вищої школи.

This article is devoted to the problem of humanization of educational system and the process of formation of communicative skills of teachers to be. The author emphasizes the importance of humane relations in the "teacher - pupil" system in educative process at the level of higher-school education.

Перебудова вищої освіти, перехід до нових демократичних відносин в суспільстві робить актуальною проблему формування культури спілкування майбутнього вчителя спираючись на гуманістичні засади цього процесу. Для демократичного суспільства важливо те яким буде фахівець із вищою освітою. Чи буде він "тільки висококваліфікованим ремісником чи, крім фахової підготовки, він ще стане інтелігентом" [2]. Тому зараз в Україні все гостріше постає питання гуманізації освіти.

Недоліком існуючого педагогічного процесу, на думку академіка С.У.Гончаренка, є те, що він будується на основі

“суб’єкт-об’єктних” відносин. Пояснює він цю думку так: “Є учень, є вчитель. Один учиться, другий учить. Один “виголошує” істини, другий їх сприймає (або не сприймає). Процес навчання побудований на запам’ятовуванні учнем тих знань, носієм яких виступає вчитель (викладач). І в цьому вся трагедія сучасного процесу навчання. Він настільки заорганізований, загнаний у рамки імперативів, що не дає змоги учневі (студентові) розвивати свої особистісні, тільки йому притаманні якості, реалізувати свої здібності, інтереси прагнення тощо. Учень перебуває у жорстоких рамках процесу навчання і звикає до пасивної ролі, відведеної йому. З добре розвинутою пам’яттю учень учиться відповідно, розвиваючи і формуючи в собі здібності слухняного виконавця, безініціативного, позбавленого творчості службовця.

Щоб позбутися або уникнути цього недоліку, слід якомога швидше впроваджувати систему “суб’єкт-суб’єктних” відносин учня і вчителя. Ці нові відносини, на наш погляд, є тією ідеєю, що дає змогу негайно розв’язати багато суперечностей процесу навчання” [1].

Особистісно-гуманний напрям, що сприятиме не тільки вдосконаленню процесу навчання, але й становленню, саморозвитку, та самореалізації особистості майбутнього вчителя, має стати стратегією вищої школи XXI століття. Найголовніше завдання сучасного і майбутнього педагогічного процесу - не тільки пізнання законів природи і суспільства, а особистісно-діяльне оволодіння гуманістичною методологією творчого перетворення світу і гармонізації людських стосунків.

Відомо, що якість функціонування будь-якої системи навчання визначається не тільки змістом і точністю мети навчання (освіти), а й можливістю її структур забезпечити досягнення цієї мети, здатністю професорсько-викладацького складу і студентів реалізувати наявні можливості. Тому, на

наш погляд, введення гуманістичного стилю викладання та виховання сприятиме успішному вирішенню проблеми гуманізації освіти.

Історично гуманні цінності, які завжди розглядалися у зв'язку з загальними інтересами людства, глибоко вкоренилися у вітчизняній та зарубіжній педагогічній думці. Думки щодо утвердження гуманізму висловлювали філософи-гуманісти Вольтер, Гольбах, Дідро, Петрарка, Сковорода, Миропольський, Васильченко та інші. Гуманістичними ідеями було насичене навчання та виховання в братських школах України. Такі ж ідеї були фундаментальними в творах Т.Г.Шевченка, І.Франка, М.І.Пирогова, в роботах їх послідовників К.Д.Ушинського, А.С.Макаренка, В.О.Сухомлинського, які прагнули розвивати гуманістичні ідеали у вихованні особистості. Слід назвати також імена наших сучасників Ш.О.Амонашвілі, І.Д.Беха, М.И.Боришевського, Г.Я.Жирської, О.А.Захаренко, які намагалися будувати свій освітній процес, спираючись на гуманістичні ідеали своїх видатних попередників.

Видатні гуманісти рішуче відстоювали ідеї гуманізму, народності, добра у навчанні та вихованні. Вони наполегливо шукали шляхи гуманізації людських стосунків, виробили загальні концептуальні підходи до виховання гуманної особистості, які зараз закладені в Загальній декларації прав людини, Конвенції про права дитини та інших міжнародних документах.

Проблеми гуманізації педагогічного процесу тому цікавили дослідників-науковців і практиків-викладачів, бо вони реально торкаються найважливіших сторін навчальної взаємодії, оптимальних стосунків, яким властива глибина переживань особистості, позитивне мікросередовище, доброзичливість і співчуття, високий рівень пізнавально-інтелектуальної діяльності.

Педагогічний процес, побудований на гуманних принципах - це процес, в якому превалює добро у вчинках і стосунках педагогів та вихованців. Отже, гуманні взаємини є складним сполученням почуттєвих, інтелектуальних, волевих, емоційних якостей особистості, які формуються і виявляються у свідомому цілеспрямованому здійсненні його системи перцептивних, розумових, волевих та інших дій.

При розгляданні сутності проблеми ми спиралися на психологічну "теорію стосунків", розроблену В.М.М'ясіщевим, який стверджує, що основними елементами, із яких "складається" особистість, є відносини людини. "Система відносин людини до дійсності і являє особистість. Основним об'єктом відносин людини є інша людина і суспільство. Ставлення до людей на відміну від ставлення до предметів мають взаємний характер, це не ставлення суб'єкта до об'єкту, а взаємини суб'єктів" [3,144].

Тому гуманне ставлення - це зумовлене моральними нормами та цінностями спрямування особистості на інші суб'єкти, які представлені в свідомості переживанням співчуття та співрадість й реалізуються у спілкуванні чи діяльності через спільні дії, співучасть, допомогу.

Важливим у взаєминах є насамперед моральний вибір як акт духовної діяльності особистості, що впливає на процес прийняття рішення і майже завжди передбачає здатність людини вибирати між добром і злом. Отже, гуманні стосунки - це таке ставлення до людей чи одної людини, яке охоплює в собі всю моральну цілісність ставлення як до самої себе, так і до інших людей. Ось чому гуманні стосунки лежать в основі не тільки цільової спрямованості особистості, але й сутності її культури.

Визначаючи загальні та специфічні риси взаємин, В.М.М'ясіщев наголошує на тому, що вони не є природними, а набуваються в процесі індивідуального досвіду. Тому педагогічний процес вищої школи має бути спрямований на

забезпечення умов, які дадуть змогу поширити індивідуальний досвід майбутнього фахівця в сфері побудови гуманних взаємин в системі "вчитель-учень", що становить, на наш погляд, одну з головних умов процесу формування комунікативної культури вчителя.

Досвід і дані наукових досліджень показують, що від того, будуть суб'єкт-суб'єктні гуманні відносини випадковими чи стабільними, значною мірою залежить ефективність педагогічного процесу й міра пізнавальної активності учнів. Це дає підстави стверджувати, що вчителю необхідні такі професійно значущі властивості, як доброта і доброзичливість, толерантність і високо поважне ставлення до людини, високий самоконтроль поведінки, щирість та емоційна стабільність. Ці якості є важливим елементом культури стосунків та комунікативної культури майбутніх педагогів взагалі, без якої жодна педагогічна діяльність спрямована на формування та розвиток особистості не може бути успішно реалізованою.

Сфера гуманних стосунків передбачає врахування наукових положень про засоби та психологічні механізми співпраці та співтворчості педагогів та вихованців у педагогічному процесі, які розкривають невичерпні можливості розвитку і саморозвитку кожної особистості в умовах найсприятливішого клімату взаємовідносин, пов'язаних з інтелектуальним та емоційно-вольовим впливом.

Внутрішні психологічні наслідки таких взаємин відображаються в прагненнях, інтересах, переконаннях вихованців. Отже розширення сфери гуманних стосунків у педагогічному процесі вищої школи стимулює механізми саморегуляції, що дає змогу особистості мобілізувати свої сили для саморозвитку та формуванню професійних якостей, а також для нейтралізації або ліквідації негативних властивостей власного характеру.

Педагогічний експеримент підтвердив величезні перетворюючі можливості використання гуманних стосунків в системі "викладач-студент" та "студент-студент" в процесі формування та вдосконалення комунікативної культури майбутніх педагогів. Підтверджена гіпотеза про те, що тільки в атмосфері гуманних стосунків особистість розвивається скоріше, повніше, ефективніше та всебічніше.

Недарма В.М.М'ясіщев постійно наполягав на тому, що сама по собі діяльність (навчання, праця) для формування особистості може бути нейтральною, якщо між учасниками її не організовані взаємини, що вимагають співтворчості, співпраці, взаємодопомоги, взаємоповаги; якщо не відбувається постійного підкріплення діяльності стосунками, що стимулюють моральні вчинки. Для підтвердження цієї наукової позиції ми спираємося також на перевірений часом досвід А.С.Макаренка і його думку про те, що виключити особистість, ізолювати її від взаємин недоцільно, бо соціально і педагогічно нормальні стосунки розвивають морально і психологічно здорові якості, що становлять структуру особистості.

Ми згодні з думкою В.М.М'ясіщева, що стосунки особистості - її потреби, інтереси, здібності - являються не продуктом якихось абстрактних історичних умов, а перш за все результатом того, як людині вдається взаємодіяти з конкретним середовищем і наскільки це середовище дає простір для виявлення і розвитку його індивідуальності - в предметній діяльності, і при взаємодії з іншими людьми [3].

Ефективність суб'єкт-суб'єктної гуманної взаємодії, яка становить основу формування комунікативної культури педагога, можлива як взаємне задоволення потреб викладача та вихованця шляхом обміну. Це - модель ринкових відносин у суспільстві. Тому перше й, мабуть, найважливіше, чому сьогодні потрібно навчити майбутніх педагогів - це власної суб'єктивності й суб'єкт-суб'єктивним стосункам.

Гуманістичні ідеали якраз і потребують уваги та поваги до особистості, індивідуалізації стилю спілкування.

На протязі експериментальної роботи ми дійшли висновку, що гуманні стосунки формуються як активна форма встановлення духовно-практичного суб'єкт-суб'єктного зв'язку. Тому одним із шляхів встановлення гуманних стосунків є надання педагогічній взаємодії діалогового характеру, який має сприяти створенню рівноправних позицій в процесі спілкування, позицій співробітництва та співтворчості.

Отже, гуманізація педагогічного процесу - це не тільки оновлення програм, введення нових курсів і факультативів, це, насамперед, позбавлення права вищої школи на авторитарну педагогіку, це виховний процес без приниження і неврозів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гончаренко С.У., Володько В.М. Проблеми індивідуалізації процесу навчання. // Педагогіка і психологія. - 1995, - № 1. - С. 69.
2. Лозниця В.С. Психологія і педагогіка: основні положення. Навчальний посібник для самостійного вивчення дисципліни. - К.: "ЕксОб", 1999. - С.3.
3. Мясищев В.Н. Личность и неврозы. - М., 1960.